

**Janusz Mucha, Mike F. Keen (eds.):
Sociologia Europy Środkowo-Wschodniej
1956-1990**

Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN 1995,
242 s.

V jedné z dozajista nejefektivnějších evropských sociálněvědních knihoven, v knihovně univerzity v Kostnici, je jedna polička věnována tzv. národním sociologiím – přehledovým textům o sociologii australské, bulharské, dánské, estonské, finské, francouzské... východoněmecké a novozélandské. Knižek o sociologii ruské a sovětské je tam kolem padesátky, o sociologii české jedna. Do této poličky nyní přibude přehledová kniha editovaná Polákem *Januszem Muchou* a Američanem *Mike F. Keenem*, která vyšla v mutaci anglické a polské a jmenuje se *Sociologie střední a východní Evropy* (angl. mutace v nakladatelství Greenwood Publ., polská v Institutu Filozofii i Sociologii PAN, obojí v roce 1995).

Význam takovýchto publikací rozhodně nelze bagatelizovat, protože informace zejména o „malých národních sociologiích“ se získávají především, někdy výhradně, z nich – a mechanicky se opakují a přenáší (i s omyly) z knihy do knihy. Editoři – Mucha a Keen – si vytkli za úkol odpovědět na pět otázek (pro každou národní sociologii samostatně): jaký byl v daném období vztah sociologie a společnosti (státní moci), co sociologie dokázala poznat (popsat a vysvětlit) a jak, co dokázala ovlivnit, jak byla vnitřně (především teritoriálně) diferencovaná, jak se liší od ostatních národních sociologií daného regionu a jak se vztahovala k sociologii západní. Jednotliví autoři odpovídali na tyto otázky téměř bez výjimky tak, že více či méně osobitě reprodukovali historické osudy a proměny „jejich sociologie“. Jednotlivé texty jsou co do informační kvality (ale i nápaditosti výkladové koncepce) těžko srovnatelné. Standardně dobrá sebereflexe polská (W. Kwasniewski), velmi kultivovaná informace o „metamorfózách ruské sociologie“ s ostrým jmenovitým útokem na Rutkeviče a Slomčinského (G. S. Batygin, I. F. Deviatko), nepochopitelně slabá informace o sociologii bulharské (nepochopitelně proto, že autor, N. Genov, je znám jako renomovaný badatel, editor publikace o národních a mezinárodních dimenzích soudobé

sociologie), rozpačitá studie o sociologii rumunské (S. Costea zmiňuje mj. intervenci Eleny Ceausescu, předsedkyně Státní rady pro vědu a techniku, do sociologie – podle ní „sociologové spíše usilují o moc než o vědění“), jugoslávská sociologie je pojednána souhrnně (S. Flere) i partikulárně (slovinská a chorvatská), informace o východoněmecké sociologii (D. Simon, V. Sparschuh) je stydlivě zapomínává, věcné jsou texty o postsovětských zemích (Lotyšsko, Litva, Estonsko a Ukrajina). Takže zbývá povědět něco o textech o sociologii maďarské (hned povíme důvod) a samozřejmě české a slovenské, jež jsou pojednány samostatně (ač jugoslávský model by byl býval korektnější, jak hned uvidíme).

O maďarské sociologii bude zmínka ze dvou důvodů: 1) text *Attily Becskehaziho* a *Tibora Kucziho* je nepochybně jeden z nejsobiťejších a analyticky nejucetnějších textů a 2) více informací o maďarské sociologii v jejím vlastním vidění může přispět k větší jasnosti ve vnitřních diskusích o stavu české sociologie, jež je s maďarskou (ne zcela neprávem) poměřována. Období po roce 1956 autoři charakterizují jako období „racionality a jazykových her“. Racionality proto, že stalinská ideologie budovala svůj „lingvistický“ (spíše sémantický) obraz světa na pojmech jako „racionální“, „samozřejmý“, „jednoznačný“, zatímco ideologie období následujícího „si hraje“ spíše s označeními jako „vysoce složitý“, „neobvykle problematický“, „mnohoaspektový“ (dodejme – „mnohodimenzionální“, „mnohovrstevný“ a „komplexní“): sociologie se konstituuje a legitimizuje jako věda, která má racionalizovat tuto složitost, která má hierarchizovat mnohovrstevnatost, která má prostě vnést do věcí řád – v oblasti poznání i sociální intervence. Až do konce 60. let se sociologie vyvíjí jako „teorie utopické modernizace“. Politická moc reprezentuje koncepci modernizace jako shora řízeného procesu, sociologie reprezentuje perspektivu modernity, tj. tvorby společnosti racionální činností individuí zdola. Sociologická optika je však podle autorů podstatně zkreslena tím, že vizi moderní společnosti sociologie ne dost kriticky přejala z koncepcí západních: „Sociologické pojmy byly adekvátní pro popis kvantitativně diferencovaného světa. To, co nebylo možno vyjádřit kvantitativně, již pro empiric-

kou sociologii 70. let neexistovalo... Pojmy spojené s nerovností, například vztahující se k diferencím na základě sociálního statusu, nevznikly samostatně v Maďarsku, ale byly přejaty z literatury německé, francouzské a hlavně americké. V tomto smyslu byla maďarská sociologie utopická: popisovala a vysvětlovala sociální jevy pomocí pojmů, které *a priori* předpokládaly existenci moderní společnosti“ (s. 78). Osobitým přínosem maďarské sociologie byl koncept duality – první a druhé ekonomiky, Kolosiho „metafora společnosti L“ (základna tvořená byrokracií, kolmice tvořená trhem). „Utopická“ verze (opřená o Webera) je postupně střídána koncepcemi opřenými spíše o Polanyiho koncept „velké transformace“. Ale – *současný stav* maďarské sociologie je jednoznačně označen jako „úpadek“ a personálně svázán se jménem Tamase Kolosiho: „Kolosi vědomě odmítl sociologickou stylistiku sedmdesátých let a při tvorbě své koncepce a explanačních modelů bral v úvahu pouze a jedině hledisko úzké skupiny specialistů. Tak ale zpřetrhal vazbu mezi sociologií a širším intelektuálním diskursem. Objevil se druh sociologie, který se nezajímal o potřeby širší veřejnosti. Jazyk, který tato sociologie používá, a způsob, jímž předkládá své myšlenky, jsou absolutně determinovány pouze profesionálními hledisky“ (s. 83). Vysocí se pak cení (více méně samozřejmě) přínos Janose Kornaie a „lido-vý bestseller“ Elmera Hankisse *Diagnoses*. Komentáře netřeba v tom smyslu, že toto autor-ské vidění a hodnocení zajisté není jedině možné, ale souzní s těmi představami o sociologii, které akcentují více její vazbu na věci veřejné než na minoritní vědeckou komunitu. Oba pohledy jsou legitimní, snad jsou dokonce věcně komplementární, obvykle však spolu v realitě jen velice obtížně koexistují.

Pasus o slovenské sociologii z pera Jána Pašiaka a Ladislava Macháčka je zprávou o tom, jak slovenská sociologie vždycky vznikala samoplozením. Věcně se této zprávě nedá vytknout nic kromě toho, že existence československé sociologie se nekonstatuje, slovo Československo figuruje prakticky jen ve dvou slovních spojeních – Komunistická strana Č. a okupace Č. Vznik slovenské sociologie je připisán Štefánkovi, z českých sociologů je jmenován jeden (Machonin v závorce), „blízká spolu-

práce s českými sociology“ se deklaruje takto, v této větě. Věcným přínosem slovenské sociologie je Roškovo rozlišení „společenského“ a „domácího“ pracovního okruhu (asi ano), konstatuje se „vzpoura“ slovenských sociologů na sklonku 80. let (Szomolanyi a Bútorová), o současné vnitřní diferenciaci slovenské sociologie však již ani slovo. Obávám se, že slovenští sociologové ve svém úsilí postihnout specifikum vlastní sociologie opomenuli fakt, že tato sociologie fungovala ve společném státě a že adekvátní postižení jejich specifík není možné bez komparace a třebaš konfrontace se sociologií českou. Vytváření nacionálního mýtu sociologickými prostředky zdá se mi nedůstojné a trapné: Litevci například poukazují na užitečnost spolupráce s progresivními Rusy (jmenují Jadova, Zdravomyslova, Šljapentocha, Charčeva), Ukrajinci zdůrazňují, že na ukrajinskou sociologii měli velký vliv Nikolaj Semjonov a Andrej Sacharov, „ačkoliv žádný z nich nebyl ani sociolog, ani Ukrajinec“ (s. 176) apod. Absolutně zaručenou cestou k malosti je cesta malicherné a současně velikášské mýtotvorby. Ostatně Freud leccos vysvětlil svým konceptem „vytěšňování“.

Nad informací o sociologii české nezbyvá než vyslovit upřímnou lítost, ač autorem je můj bývalý mnohaletý kolega *Eduard Urbánek*. Ten se na devíti stranách dokázal vyhnout jakékoliv věcné informaci o tom, co se v české sociologii vlastně dělo. Je to také jediný text, který je téměř důsledně anonymní: v textu je uvedeno celkem 67 jmen západních sociologů (od Adorna po Judith Janoska-Bendl) a *jeden* sociolog český (stejně jako v případě slovenském – je to Machonin a je v závorce). Druhým uvedeným autorem je autor informace v autocitaci (Urbánek). Informační těžiště je v sociologii 60. let, kde se konstatuje existence tří myšlenkových proudů: proudu matematicko-statistického, který „věřil v soběstačnost metod přírodních věd“ (opíral se prý o Lundberga, Lazarsfelda a Berelsona), proudu, který chtěl „modernizovat marxistickou materialistickou teorii dějin pomocí soudobé obecné sociologické teorie“, jak ji reprezentoval Parsons, a proudu, který „kladl důraz na humanistické a antropologické aspekty marxismu“ a „podtrhoval trvalost vazby mezi sociologií a filozofií a sociologií a historií“.